

MASARYKOVA UNIVERZITA

STŘEDISKO PRO POMOC STUDENTŮM SE SPECIFICKÝMI NÁROKY

Úvod do studia znakových jazyků

Podzimní semestr 2013

Brno, 16. října 2013

MASARYKOVA UNIVERZITA

STŘEDISKO PRO POMOC STUDENTŮM SE SPECIFICKÝMI NÁROKY

Simultánnost ve znakovém jazyce Trojrozměrný prostor Kategorie času

Mgr. Jana Wagnerová

Brno, 16. října 2013

Simultánnost ve znakových jazycích

- Ve znakových jazycích velmi výrazný jev.
- Neoddělitelná součást znakových jazyků.
- Jedná se o jev, kdy je možné **v jednom okamžiku vyjádřit více informací.**
- simultánností v ČZJ se zabývala Motejzíková (2007), vycházela z různých zahraničních studií

Prostředky, které umožňují simultánní přenos informací (Motejzíkova, 2007):

1. každou rukou je možné artikulovat jiný znak – porušuje se podmínka dominance a symetrie,
2. simultánní vyjádření významů nemanuálně mimikou a pohyby různých částí horní poloviny těla,
3. existence znakového jazyka v trojrozměrném prostoru.

Prostředky, které umožňují simultánní přenos informací (Motejzíkova, 2007):

Dalšími prostředky jsou:

4. využití obou rukou – jedna ruka artikuluje znak, zatímco druhá ruka odkazuje k referentovi znaku, který je buď reálně přítomen, nebo je jeho místo stanoveno v rámci znakovacího prostoru

5. využití klasifikátorů

6. modifikace znaků pro vyjádření shody, aspektu a počtu prostřednictvím tzv. inkorporace číslovky do základního znaku

1. Artikulace dvou znaků dvěma rukama současně

Simultánními konstrukcemi se zabýval kromě jiných lingvistů znakových jazyků také Miller (1994, in Motejzíkova, 2007). Podle něho existují dva typy simultánních konstrukcí:

a) PLNĚ SIMULTÁNNÍ KONSTRUKCE (jejich výskyt je potvrzen např. v quebeckém, americkém, britském a českém znakovém jazyce) – obě ruce artikulují jiný znak, každá z nich tedy nese samostatný význam.

1. Artikulace dvou znaků dvěma rukama současně

Příklad:

[LOD] [B]

PR

ČLOVĚK

OR

LOĎ-----KLF:LOĎ_{POH↑}-----KLF: LOĎ_{SE-ZASTAVÍ}-----

LR

PR

KLF: VYSTUPOVAT_{Z-LODI+++}

OR

-----KLF:LOĎ_{POH↑}

LR

Překlad: *Lidé vystupují z lodi, která se zastavila. Lod' pak pokračovala ve své jízdě./Lod' se zastavila a lidé z ní vystupují. Lod' pak pokračovala ve své jízdě.*

1. Artikulace dvou znaků dvěma rukama současně

b) SIMULTÁNNÍ KONSTRUKCE,

- v nichž jedna ruka drží v prostoru bez pohybu tvar ruky jednoho znaku, zatímco druhá ruka simultánně produkuje jiné znaky
- ve znakových jazycích jde o velmi častý jev
- k takovým konstrukcím patří například:
 - ENUMERACE (výčet)
 - ODKAZOVÁNÍ

1. Artikulace dvou znaků dvěma rukama současně

Příklad enumerace:

PR IND: D-já MUSET TŘI POSLAT_{POH→} + +
OR EMAIL ZA-1...
LR

← TR
PR TÁTA ← POSLAT BABIČKA POSLAT
ORZA-2.....ZA-3...
LR

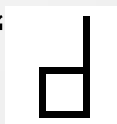
TR →
PR KAMARÁD POSLAT →
OR
LR

Překlad: *Musím poslat tři emaily: tátovi, babičce a kamarádovi.*

1. Artikulace dvou znaků dvěma rukama současně

Příklad odkazování: - V těchto simultánních konstrukcích se velmi často vyskytuje ruka ve tvaru „D“

PR MUŽ
OR
LR

←OČI
OB zved.
←TEN

HL ↔

NEZNAT_{NEPR.NEG.}

KLF: SEDÍCÍ-OSOBA.....

Překlad: *Toho sedícího muže neznám.*

2. Simultánní vyjádření významů nemanuálně

- mimika v obličeji (oči, tváře, nos, ústa...)
- pohyb těla (hlavy, trupu...)

Příklady:

1.**Výz A/N ?**
OB: zvednutí.....
HL: ↑.....
PSÁT HOTOVO

Překlad: *Už je to napsané?/Napsal jsi to?*

2. Simultánní vyjádření významů nemanuálně

2. **DÍVKA** **NMS: s nechutí**
KLF: JÍST_{LŽIČKOU}^{POMALU}

Překlad: *Dívka jí pomalu jídlo, které jí nechutná./Dívka jí pomalu a s nechutí.*

3. **PETR** **HL: ←→**
PŘIJÍT_{NE}

Překlad: *Petr nepřijde.*

3. Trojrozměrný prostor

Trojrozměrný prostor se využívá dvojím způsobem:

1. TOPOGRAFICKÝ PROSTOR

2. SYNTAKTICKÝ PROSTOR

3. Trojrozměrný prostor - TOPOGRAFICKÝ

Trojrozměrný prostor, ve kterém se artikuluje znakový jazyk, je možné využívat tak, že

- „kopírujeme“ umístění objektů podle jejich reálného umístění v prostoru

- a také průběh událostí tak, jak se ve skutečnosti odehrály.

Podle toho umísťujeme předměty nebo osoby do prostoru.

Tento typ prostoru označujeme jako topografický.
(Motejzíkova 2007; Tikovská, Nováková 2008).

3. Trojrozměrný prostor - TOPOGRAFICKÝ

Příklady:

1. OK [BS]
POLICE↑ KNIHA KLF: ↑MNOŽSTVÍ_{STOJÍCÍCH-PLOCHÝCH-PŘEDMĚTŮ, POH.} →
Překlad: *Na polici je hromada knih postavených vedle sebe.*

2. OK [BS]
STŮL KNIHA KLF: MNOŽSTVÍ_{PLOCHÝCH-PŘEDMĚTŮ-LEŽÍCÍCH-NA-SOBĚ, POH.} ↑↑
Překlad: *Na stole jsou knihy srovnané do komínu.*

3. VČERA CHLAPEC DŮM DOVNITŘ SCHODY JÍT_{POH.} ↑↑_{DOKOLA}
Překlad: *Včera vešel chlapec do domu a šel po točitých schodech nahoru.*

3. Trojrozměrný prostor - SYNTAKTICKÝ

Prostor je využíván také pro syntaktické účely – v takovém případě se jedná o tzv. syntaktické využití prostoru.

"Syntaktický prostor je prostorem vytvářeným jen jazykem a v jazyce a lokalizace referentů je tak zcela libovolná."
(Macurová, 2001, s. 97).

V tzv. syntaktickém prostoru mají referenti svá místa, která jsou utvořena na základě konvence nebo podle aktuální potřeby (je to prostor vyvářený jazykem).

3. Trojrozměrný prostor - SYNTAKTICKÝ

Příklad:

PR	VIDĚT	IND: TEN (=fotografie)
OR	FOTOGRAFIE	
LR		KLF: PLOCHÝ-PŘEDMĚT (=fotografie).....

		←TR		TR→
PRB-VÝSKYT MUŽ	←IND: TEN (=vlevo na fotografii)		VEDLE
OR				
LR				

			←TR		TR→
PR	ŽENA	IND: TEN (=vpravo na fotografii)	B-já	TÁTA	MÁMA
OR					
LR					

3. Trojrozměrný prostor - SYNTAKTICKÝ

←TR.....

TÁTA

KOUKAT

S-OBLIBOU

SPORT

TAKÉ

.....

TR poh. mírně→

OK [P]

HL poh. mírně→

ALE

VŮBEC

KINO

DOCHÁZET

DIVADLO

3. Trojrozměrný prostor - SYNTAKTICKÝ

TR→.....

PR MATKA RÁD VAŘIT
OR KNIHA ČÍST TAKÉ PLAVAT
LR

.....

PR
OR DOCHÁZET
LR

Překlad: Na fotografii vidíš muže a ženu, to jsou moji rodiče (můj otec a moje matka). Otec s oblibou sleduje sport, chodí do kina. Zato do divadla nechodí. Matka ráda vaří, čte knížky a také chodí plavat.

Trojrozměrný prostor - VYUŽITÍ

1. Možnost vyjádření prostorových vztahů mezi objekty

„ve znakovém jazyce se pro vyjádření prostorových vztahů využije trojrozměrný prostor, do kterého se celá situace – umístění jednotlivých objektů vůči sobě - přímo zobrazí („namaluje“). (Motejzíková, 2007).

(Viz předchozí příklady: *Na polici je hromada knih postavených vedle sebe.*, *Na stole jsou knihy srovnané do komínu.*)

Trojrozměrný prostor - VYUŽITÍ

2. Možnost vytváření míst pro odkaz na objekty - o nichž se hovoří:

mluvčí znakového jazyka hovoří v různých souvislostech o dvou nebo více objektech (osobách, zvířatech, věcech), umísťuje je do neutrálního prostoru před tělem a k těmto místům pak v proudu svého projevu pouze odkazuje. (Motejzíkova, 2007)

(viz předchozí příklad: *Na fotografii vidíš muže a ženu, to jsou moji rodiče (můj otec a moje matka). Otec s oblibou sleduje sport, chodí do kina. Zato do divadla nechodí. Matka ráda vaří, čte knížky a také chodí plavat.*)

Trojrozměrný prostor - VYUŽITÍ

3. Možnost vyjádřit některých gramatických kategorií

a) slovesné kategorie v českém znakovém jazyce:

- pomocí prostoru lze vyjádřit kategorii:

času

osoby

čísla

b) jmenné kategorie v českém znakovém jazyce:

– pomocí prostoru vyjadřujeme pouze číslo

Trojrozměrný prostor - VYUŽITÍ

4. Možnost vyjádření perspektivy mluvčího

-ve znakovém jazyce je vzhledem k vizuálně-motivované povaze možné vyjádřit perspektivu přímo, do detailů do té míry, která není v českém jazyce běžná

- rozlišujeme **LIVE SPACE** (prostor v životní velikosti) a **SMALL SPACE** (malý/zmenšený prostor)

Trojrozměrný prostor - VYUŽITÍ

4. Možnost vyjádření perspektivy mluvčího

LIVE SPACE:

- mluvčí líčí události v „životní velikosti“, jeho tělo se často projektuje do těla popisovaného objektu (osoby, zvířete či věci, pokud má lidské vlastnosti – např. v pohádkách) a stává se tak subjektem.
- Události jsou líčeny z pohledu popisovaného objektu. Nemanuální aktivity v LIVE SPACE patří popisovanému objektu. (Nováková, 2007)

Trojrozměrný prostor - VYUŽITÍ

4. Možnost vyjádření perspektivy mluvčího

SMALL SPACE:

- je určen pro ty situace, kdy mluvčí zmenší rozměr popisovaného objektu a demonstruje děje v neutrálním prostoru před tělem (Nováková, 2007)

Prostřednictvím výše popsaných prostorů lze vyjádřit, zda událost či scénu popisujeme z pohledu nezúčastněné osoby (SMALL SPACE), nebo z pohledu člověka, který se dané situace přímo účastní (LIVE SPACE).

Trojrozměrný prostor - VYUŽITÍ

4. Možnost vyjádření perspektivy mluvčího

ROLE SHIFTING

Ve znakových jazycích je také velmi časté střídání/změna rolí (tzv. role shifting), vyskytuje se zejména ve vyprávění a v líčení nějaké události, v níž vystupuje více postav, např. v popisu dialogu.

"Mluvčí na sebe během svého projevu přebírá jednotlivé role postav, o kterých ve svém příběhu mluví." (Šůchová, Nováková 2008)

Trojrozměrný prostor - VYUŽITÍ

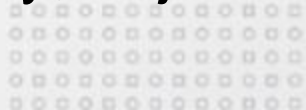
4. Možnost vyjádření perspektivy mluvčího

ROLE SHIFTING - prostředky, podle kterých poznáme změnu/střídání rolí (obvykle jsou jimi nemanuální prostředky):

a) změna směru pohledu (vlevo či vpravo),

b) změna pozice těla a hlavy: mírným natočením těla směrem k místu (vlevo, či vpravo, podle toho, kam byla postava, o níž se mluví, ve znakovacím prostoru umístěna),

c) změna výrazu obličeje, který odpovídá charakteru popisované osoby, objektu.

4. Inkorporace

Inkorporace je dalším z prostředků, které nám umožňují sdělit více informací ve stejném okamžiku.

Inkorporaci ve znakových jazycích je možné vysvětlit dvěma způsoby, buď se chápe v užším, nebo širším smyslu:

4. Inkorporace – v užším smyslu

“Pokud dojde ke změně citátové podoby znaku tím, že se **změní tvar ruky**, kterým je znak artikulován, jedná se o proces inkorporace.

Za inkorporaci považujeme proces, při němž se **do základového znaku včlení jiný znak**, tzn. že ze **dvou původních znaků vznikne pouze znak jeden**. Výsledný znak nese významy obou původních znaků [...].

„Znak si, kromě změněného tvaru ruky, zachovává všechny parametry původního, základového znaku.“ (Motejzík, 2007, s. 30)

4. Inkorporace – v užším smyslu

Inkorporace se objevuje jen velmi málo a navíc pouze jen ve spojení s určitou oblastí.

PŘÍKLADY:

- číselné údaje: hodiny, dny, měsíce, roky, peníze....

Příklad: **DVA=ROK, ZA=TŘI=DEN, ŠEST=MĚSÍC**

- číslovky + klasifikátory - např. pro osobu:

PR KLF: TŘI=OSOBY→..... KLF: CHŮZE→poh. ←

OR

LR ←KLF: DVĚ=OSOBY..... ←KLF: CHŮZEpoh →

Překlad: *Dvě osoby a tři osoby jdou naproti, setkají se.*

4. Inkorporace – v užším smyslu

PŘÍKLADY:

- tvár předmětu zasaženého dějem + sloveso: - využití
klasifikátorů držení

Příklad:

KLF: PSÁT_{TENKOU-TUŽKOU}

KLF: PSÁT_{TLUSTOU-TUŽKOU}

4. Inkorporace – v širším smyslu

Macurová (2001a, s. 95) definuje inkorporaci odlišně:

inkorporací nazývá **jakoukoliv změnu citátové podoby znaku** (tedy případy, kdy je do výchozího lexému včleněn

- a) jiný tvar ruky (viz předchozí příklady),
- b) jiné místo artikulace – např. klasifikátorová slovesa:
OPEROVAT (citátová podoba slovesa) **OPEROVAT**_{NA-RUCE},
OPEROVAT_{NA-TVÁŘI},
- c) jiný pohyb – např. **NATÍRAT**_{POH} ↔, **NATÍRAT**_{POH} ↑↓.

NĚKTERÉ SLOVESNÉ KATEGORIE:

ČAS

ASPEKT

KATEGORIE ČASU

LEXIKÁLNÍ VYJÁDŘENÍ

V českém znakovém jazyce se čas vyjadřuje lexikálně, tzn. užitím výrazů sloužících k upřesnění časového období, ve kterém se děj odehrává.

Např. **ZÍTRA, VČERA, ČAS: BUDOUCÍ, TEĎ**, atd.

KATEGORIE ČASU

ČASOVÉ OSY/LINIE

Čas se vyjadřuje též využitím trojrozměrného prostoru prostřednictvím časových os nebo linií. Časovými osami se zabývala např. lingvistka Brennanová (v britském znakovém jazyce). Zmiňuje se o třech základních časových osách.

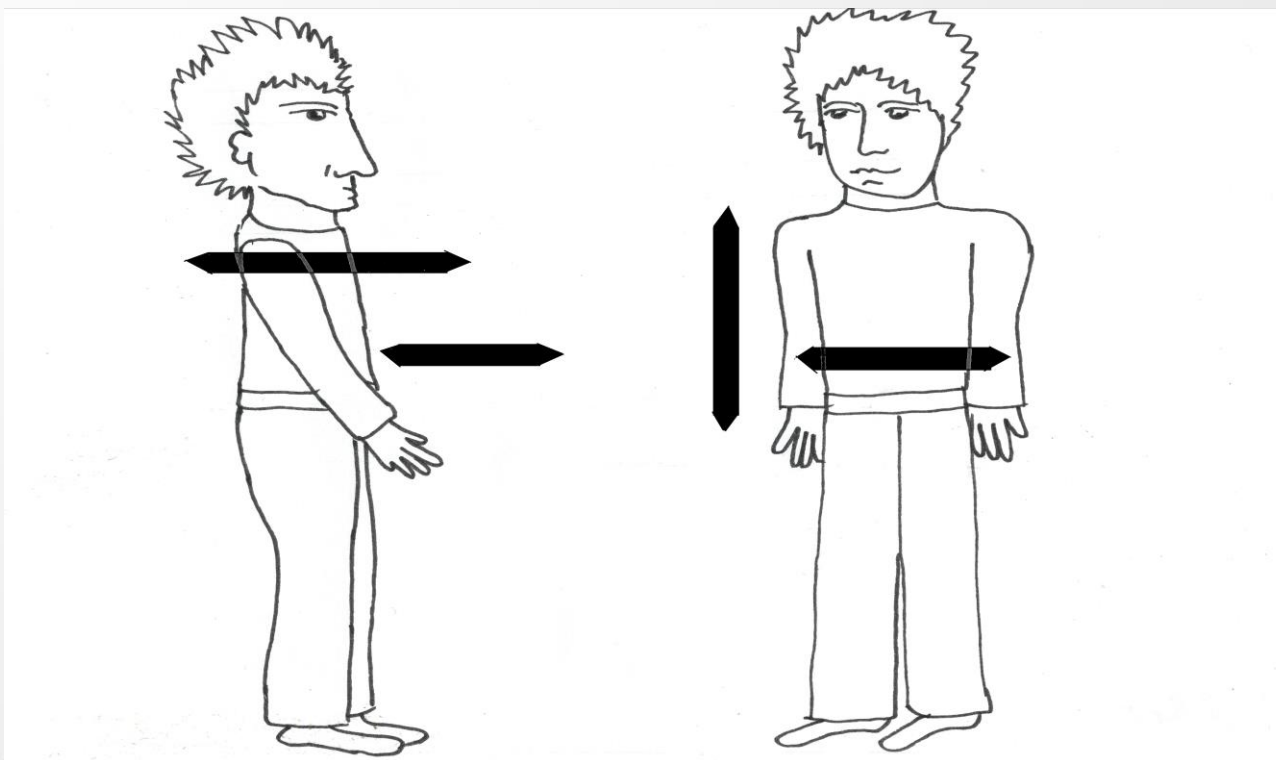
Tyto časové osy se nacházejí i v českém znakovém jazyce.

KATEGORIE ČASU

ČASOVÉ OSY/LINIE

KATEGORIE ČASU – časové osy/linie

1. základní osa se nachází se **NAD RAMENEM**. Po ní se při znakování pohybujeme zepředu dozadu nebo zezadu dopředu. Jde o osu pro vyjádření minulosti a budoucnosti.

To, co se již odehrálo, je znakováno dozadu, za záda (znaky **ČAS: MIN** (s MK: [BYLO]), **VČERA**, **MINULÝ-TÝDEN**).

To, co se teprve odehraje, znakuje ve směru dopředu, před sebou (znaky **ČAS: BUD** (s MK: [BUD]), **ZÍTRA**, **PŘÍŠTÍ TÝDEN**).

(Motejzíkova, 2007)

KATEGORIE ČASU – časové osy/linie

2. Druhá základní osa se nachází se v prostoru **PŘED TĚLEM** a pohybujeme se po ní zespoda nahoru.

Tato osa je spojena s informacemi týkajícími se období růstu člověka. (Motejzíková, 2007)

Příklady:

SEDM ROKŮ (=VĚK) MALÝ,

B-RŮST_{VERTIK.} DEVĚT ROKŮ

KATEGORIE ČASU – časové osy/linie

3. Třetí základní osa se nachází se v neutrálním prostoru
PŘED TĚLEM ZLEVA DOPRAVA.

Po této ose se pohybujeme, když hovoříme o jednotlivých částech dne nebo popisujeme dobu trvání např. pracovní doby:

Příklad:

**PRACOVAT OD 8-HODIN RÁNO ČAS: ←PRŮBĚH_{POH} → 4-HODIN
ODPOLEDNE**

Překlad: *Pracuje od osmi ráno do čtyř odpoledne.*

Řadíme sem většinou dobu trvání v hodinách, v měsících atd.
(Motejzíkova, 2007)

KATEGORIE ČASU – časové osy/linie

4. V českém znakovém jazyce lze najít ještě jednu variantu k první základní časové ose:

jedná se osu SMĚŘUJÍCÍ OD TĚLA VPŘED.

Je patrná např. v těchto znacích:

ROK, ODKLÁDAT, POKRAČOVAT, PŘED, PŘÍŠTÍ.

(Okrouhlíková, Slánská Bímová 2008)

KATEGORIE ČASU – časový rámec

Zatímco v delší výpovědi v českém jazyce jsou signály o čase vyjádřeny v každém určitém slovesném tvaru, ve znakových jazycích je to jinak:

Lexikální vyjádření času se ukáže v rámci výpovědi jednou na začátku výpovědi, vytvoří se tak ČASOVÝ RÁMEC a během výpovědi se již lexikální označení opakovat nemusí. Platí čas určený prvním lexikálním vyjádřením. Pokud dojde ke změně času, ukáže se jiný výraz pro vyjádření času.

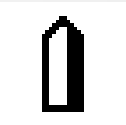
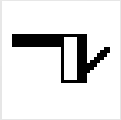
Charakteristickým rysem českého znakového jazyka je nepovinné označení přítomného času. (Macurová, 2003, s. 94)

KATEGORIE ČASU

MODIFIKACE ZNAKU PRO VYJÁDŘENÍ ČASU

- jedná se o znaky ve tvaru ruky B , které vyjadřují časové období (v některých případech může dojít ke změně tvaru ruky v průběhu znakování na B_{1III})
- prostředky pro modifikaci:

pohyb – délka, opakování

faciální vyjádření – oči (přimhouření), obočí (pokrčení, zvednutí), ústa (mluvní i orální komponenty)

KATEGORIE ČASU

MODIFIKACE ZNAKU PRO VYJÁDŘENÍ ČASU

1. VYJÁDŘENÍ ČASU DĚJE, který proběhl v minulosti:
neutrální, v nedávné době, kdysi dávno
2. VYJÁDŘENÍ ČASU DĚJE, který proběhne v budoucnosti:
neutrální, v blízké době, za dlouho

KATEGORIE ČASU

MODIFIKACE ZNAKU PRO VYJÁDŘENÍ ČASU

3. VYJÁDŘENÍ DÉLKY ČASU (pravou rukou), PŘED KONKRÉTNÍM ČASOVÝM ÚSEKEM (vyjádřeným levou rukou)

– popis děje, který bude/byl před/za konkrétním dějem (konkrétní děj může být specifikován v předchozí části projevu).

Příklad:

TR←.....

[Ø].....

TY JÍST ČAS: těsně-předtím

MUSET

TR→.....

[PRÁŠ].....

PRÁŠEK

KLF: JÍST_{PRÁŠEK}

Překlad: *Musíš si vzít prášek dřív, než začneš jíst.*

SEZNAM ZDROJŮ:

MACUROVÁ, A. Jazyk a hluchota. *Slovo a slovesnost*, 62, 2001, s. 92-104.

MACUROVÁ, A. Poznáváme český znakový jazyk IV. (Vyjadřování času). *Speciální pedagogika*, 13, 2003, č. 2, s. 89-98..

MOTEJZÍKOVÁ, J. *Simultánnost v českém znakovém jazyce*. [Diplomová práce.] Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2007.

NOVÁKOVÁ, R. Vizualizace prostoru v českém znakovém jazyce. Přednáška konaná v rámci Certifikačního vzdělávacího programu České komory tlumočnicků znakového jazyka dne 25. 2. 2007.

OKROUHLÍKOVÁ, L., SLÁNSKÁ BÍMOVÁ, P. *Rysy přirozených jazyků. Český znakový jazyk jako přirozený jazyk. Lexikografie. Slovníky českého znakového jazyka*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008.

ŠŮCHOVÁ, L., NOVÁKOVÁ R. *Slovosled a střídání rolí v českém znakovém jazyce – praktická cvičení* [DVD]. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008.

TIKOVSKÁ, L., NOVÁKOVÁ, R. *Vizualizace prostoru a klasifikátory v českém znakovém jazyce – praktická cvičení* [DVD]. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008.

Zdroj obrázků:

Obrázky – tvary ruky v signwritingu: http://www.signbank.org/SignPuddle1.5/searchsymbo_l.php?ui=6&sgn=52

Obrázek - časové linie: E-learningový kurz: Český znakový jazyk I.: <https://elf.phil.muni.cz/elf2/mod/page/view.php?id=87707>

Děkuji za pozornost.

**Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky
Masarykovy univerzity**

Šumavská 15, 602 00 Brno

Tel.: 549491105

Fax: 549491120

E-mail: teiresias@muni.cz

www.teiresias.muni.cz